

Carmen Catalá Lucas, mestra

Nom i cognoms	Carmen Catalá Lucas
Data de naixement	Dimarts 14 d'abril de 1931, dia de la proclamació de la II República
Títol	<i>Carmen Catalá Lucas, mestra</i>
Categories	Escola, oficis, treball, Guerra civil, postguerra, dona
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns 25 d'octubre de 2021, casa de l'entrevistada
Equip entrevistador	Etno-pèdia (Nelo Vilar, Laura Yustas). Amb la col·laboració inestimable de María Teresa Catalá Lucas.
Enllaç	https://youtu.be/M8fV6sBGp6Q
Extracte	https://youtu.be/erBkrXoJDpc

Vam conèixer a la professora Carmen Catalá en l'acte de lliurament de la Insígnia d'Or de la Vila de Nules de 2020, que reconeixia el seu treball i el d'altres dos dones: [Sole Arnau](#) i [María Rosa Alagarda](#). El coronavirus va deixar en l'aire tots els projectes que implicaven contacte amb persones, però per fi ens vam poder torbar: ací la teniu, en plena forma i amb una memòria que ja voldríem per a nosaltres. L'entrevista és molt graciosa i inclou contingut preciós i d'una humanitat incontestable. Per a ella hem quedat en tres ocasions i sempre ens ho hem passat molt bé. A més vam tindre la fortuna de comptar amb la complicitat de la seua germana María Teresa, que va ser una gran ajuda per concretar les temàtiques i a qui estem molt agraïts. Se la veu discretament reflexada en l'espill, a la dreta de la imatge.

Carmen Catalá és una de les primeres dones estudiants que coneixem a Nules, una dona valenta que va estudiar per lliure i que va demostrar sobradament la seua capacitat. Per situar-la un poquet més podeu llegir la divertida entrevista amb la seua germana, [Rosa Catalá](#) (amb Maruja Tortes).

Entre moltíssimes històries precioses que dóna gust rescatar, veiem esta entrevista com un reconeixement efusiu a Carmen i també a tots aquells mestres, homes i dones, que van donar tant per l'ensenyament dels més menuts, de vegades lluny de casa i amb els pocs recursos de l'escola rural. Els records i anècdotes que ens conta Carmen Català amb moltíssima gràcia fan reviscolar aquelles experiències.

Se'ns van quedar molts temes pendents, com el seu paper en la formació de les xiques de la Sección Femenina a la [Granja-escuela](#). Va ser un plaer conèixer-la, a ella i a les seues germanes, Rosa i María Teresa; esperem seguir xarrant amb les tres moltes vegades més.

Sinopsi

Carmen Catalá Lucas (1931), la primera dona estudiant de Nules, ens parla de la seua infància, dels seus estudis i del seu treball com a mestra des de principis dels anys 50. Un testimoni impagable que retrata tota una època.

Transcripció

Retrocediu al 31: coses de la meua vida.

Bueno, a vosté li diuen Carmen Catalá...

Carmen Catalá Lucas.

L'any de naixement mos lo pot recordar?

El 14 d'abril del 31. Estava este home parlant ahí dalt. I passava la manifestació per ahí. Ixe, i el metge dalt, i mon pare tamé. I el metge diu: «Mira, ara està parlant: 'Viva la libertad del hombre'». Se'n va anar a Barcelona, se pensava que el feien ministre i a les dos dies el van tancar a la presó i se'n va tornar ací. I después puja ahí al balcó a dir "Viva la libertad del hombre". El van tancar, pues què tenia que dir!

Vosté d'ixos anys de la República no recordarà molt.

Ai, però m'ho han contat. I el metge, ui mare, és que era molt amic. Don José. Don José Montoliu.

I vosté era de família de llanderos.

Sí: llandero, cristalero, electricista...

María Teresa.- Quan entraven a una casa ho feien tot: col·locaven les canals, col·locaven els cristalls, feien el quarto d'aseo... Tot. Son pare ja era. M'auelo, el nostre auelo.

Carmen.- Roberto el Llandero, li dien. "Roberto el Llandero", el coneixien tots. D'ací, d'Artana, d'Almenara... Coneixia a tots.

El de llandero és un ofici que ha desaparegut.

María Teresa.- Ne va baixar a la fira de Mascarell u de per ahí dalt, no sé si de Benassal o de un atre poblet de per ahí. Ara no me'n recorde. I me vaig anar per curiositat a vore i sí que estava doblant la llanda i estava fent coses de llanda. Apart de atres coses que tenia fetes allí...

Carmen.- Mira, en Almenara va posar totes les canals, no tenia canals Almenara...

María Teresa.- Se n'anava en bicicleta de Nules a...

Carmen.- Bueno, quan se va casar no treballava d'això però... van tindre molt mala sort.

Perquè vostés tenien ferreteria...

"Ferretería y objetos de regalo". Que todos no se han perdido: están por ahí. Però mosatros no tenim res. Quan vam tornar de Villarreal, que és a on mos vam refugiar, pues ací no teníem ni una cadira. Però hi han cases que sí que tenien a muntó.

I ací estes cases es van tombar tamé, en guerra?

No, esta no!

María Teresa.- Però tenia ahí al quarto un projectil, que el cul el tenim ahí, de metal. El projectil, de metal.

Carmen.- Ah, vaya! La primera nit que vam vindre de Villarreal no sé d'a on va traure mon pare un matalap. No teníem mobles ni res. I va tirar el matalap en terra i ahí vam dormir els quatre. Bueno, mon pare no degue dormir. I a la punta del matalap un projectil clavat al piso. I al dia siguint mon pare se'n va anar al quartel que encà estaen els soldats ací, i els soldats se vaen endur el projectil. Ja no teníem res més. D'ixes coses me'n recorde algo, però... Va passar per esta casa d'ací; per baix dels cabirons va fer aixina i cau i es queda clavat al piso.

María Teresa.- No va desfer la casa.

Carmen.- I mon pare és que... no en hi haven. I jo después li feia: "pare, no tinc res: m'han llevat la cuna, m'han llevat hasta la nina", [5 min.] que estic retratà amb una nina aixina de gran perquè a nadal dúiem joguets tamé. Ací n'hi hava de tot. "No tinc ni la nina". I mon pare diu: "filla, hem tingut molta sort. Diu, estem tots junts, i no mos han tirat la casa", perquè la casa la va comprar pa casar-se. Diu "i no mos han tirat la casa". I havíem tingut sort. Amb un projectil que teníem i me dia a mi que havíem tingut sort.

María Teresa.- Tenia molta conformació, mon pare. Però ací venien els electricistes per això, els fusters per la d'això... Com entonces no anaven els repartidors per ahí tenia de tot. Perquè jo en els aislaors ixos xicotets m'he cansat de juar después, saps lo que vull dir-te?, quan jo era xicoteta, i ací venien...

Carmen.- I venien... pa'ls carbureros, el pito dels carbureros, ací tots venien per el d'això. No n'hi hava llum.

Hasta l'any 60 gastaven els carbureros en la mar.

Carmen.- Sí, ací venien tots. Pues això, i aixina hem viscut. Mon pare sempre molt bon humor, però... I quan van escomençar a tirar les bombes jo me n'havia anat a casa una tia, ahí davant de les oficines, que els auelos estaven ahí... dels Alemans! Era l'administraor. Era m'auelo, después mon pare.

María Teresa.- Ixa casa gran...

Carmen.- ...que estan les oficines ara. I ahí darrere era un pati gran amb departaments pals cavalls. El altar que té ara Sant Xotxim era de la capella de oració de la casa dels Alemans. I después, amb permís dels amos —don Tomás, eren?—, i els amos principals estaven en Madrid, que havien vingut per qüestió de cervesa. I tenien moltes finques. Tenien moltes finques. I ixa casa ix darrere, a la carretera.

L'atre dia mos va contar —si vol tornar-mos-lo a contar pa que se sàpia— quan venien a per son pare, que va fugir per les enteulaes.

Ui, sí! Sí, sí, sí. Quan se'l van endur... ahí tinc la llar, i enceníem el foc. I mosatros ahí torrant-mos castanyes i mon pare contant-mos coses, les més felices del món. I entren i estava cantant-me una cançoneta d'ací del poble, en valencià. I jo: "ara ixa. Ara ixa". Cantant-me pa adormir-me, i después gitar-me i después sopaven mon pare i ma mare. I aixina com estava al costat de la llar engronsant-me en la mecedora senc una veu —encà la senc—: "Roberto, venim per tu!". Aixina. Això no s'olvida. Jo ja no sé més de mon pare. Quan me vaig donar compter estava a la Càrcel Modelo de València, a la Modelo. 22 mesos va estar. Però com tenia eixe caràcter i sabia fer-ho tot, van anar uns ha arreglar grifos i coses, diu "n'hi ha algú que me puga ajudar?", als oficials, i va mon pare diu «jo!». Diu: «Este diu "jo" pa eixir de la celda», i com van vore que sabia més que ells, ja no van tornar, es va quedar mon pare arreglant la presó. Tot ho arreglava ell!

María Teresa.- Li van donar sabates, uniforme, ferramenta.

Carmen.- Tot ho arreglava ell. Ell no estava sempre tancat, ell anava per tota la presó. Anava a la cuina «doneu-me un trosset de pa que ahí n'hi ha u mort de fam». Mira, ixe quadro està pintat a la presó, [10 min.] el va fer un pintor de Castellò.

María Teresa.- Si vols alçar-te i llegir-ho, voràs.

“Al amigo Català. J. Llopis, cárcel de Valencia. 18 del 6 de 1938”.

Carmen.- Este home s’ha mort.

María Teresa.- Un xicuelo que anava allí a la porta de la presó i els duia tabaco, li donava diners, mon pare li va donar les sabates que duia quan va fugir.

Carmen.- Pues este home es de Castellò. José Llopis. Pepe Llopis. Te una xica farmacèutica. A l’entrà de Castellò. Ja només queda ixa, les altres s’han mort.

María Teresa.- Además ell com era més jove, que era de después de la guerra, les xiques eren de l’edat d’ella. I no fa molt vam fer la festa mosatros de Sant Antoni i mos van vore en el diari a les quatre germanes retrataes, la que s’ha mort encara vivia, farà sis anys o hui.

Carmen.- No tants. Estava el retor de Vilavella.

María Teresa.- La qüestió es que vam fer la festa i enseguida mos van tocar per telefono.

Carmen.- Van agarrar el diari i diu “ui!” i enseguida mos van tocar.

María Teresa.- Vaig i li dic al meu home “tu vols que duga a Carmencita i vorem a les Llopis?”. Perquè a les bodes nostres han vingut, a les bodes del germà hem anat mosatros, o siga que l’amistat no s’ha perdut.

Carmen.- Pues jo, que vull dir coses meues, jo anava a examinar-me lliure a l’institut.

Vostè a on anava a l’escola ací?

Carmen.- Bueno, ací feia classe ja.

Però vostè a escola a on anava?

María Teresa.- Ahí a la carretera.

Carmen.- Quan estudiava? A casa.

María Teresa.- No. A on anaves a escola? No era a la carretera, al costat del...?

Carmen.- Ah! A on està la Música, que al costat està la casa del retor. Ahí n’hi haven dos aules, dalt pa’ls majors, doña Carmen Bayo i doña Rosita. Doña Carmen Bayo és que era famosa perquè entonces no anava la gent molt arreglaeta i ella era de València i sabíem que estava divorcià, i tots ixos cutxixeos mos els dúiem les alumnes. Doña Carmen Bayo. I después Regiones Devastadas va fer el grupo Lope de Vega, i Carmen se’n va anar a Lope de Vega i va estrenar el grupo.

Vostè diu que la seua idea no era estudiar, en principi.

Carmen.- L’altre dia li ho vaig dir a la meua germana, esta que se n’ha anat. «Ai, tu com has estudiat... —Dic: mira, vaig a dir-te una cosa que no l’he dita mai: jo no he dit a ningú que volia estudiar». Van vindre les mestres a parlar amb mon pare i va i me compren els llibres i me pose a estudiar. I tots els que podien ajudar-me m’ajudaven i venien hasta a ma casa a donar-me classe. Però va vindre Mossèn Javier Torres Miralles, que me donava religió i llatí —el llatí fatal, xiqueta!—, i va i diu “Roberto, amic, diu —a ell li havien matat un germà—, compra-li els llibres de quart —de quart de batxiller—, compra-li que igual ho traurà”. I en un any vaig fer tercer i quart. Vaig fer tercer i quart. I claro, com sempre estava estudiant, i estes [les germanes] eren xicotetes, pues ma mare no volia que estudiara.

Perquè sa mare estava en la tenda? En la ferreteria?

María Teresa.- Sí.

Carmen.- Ui, ma mare les coses que feia! La roba, comprar, vinga fer coles... i anava a una tenda [15 min.] que havien organitzat ells i uns que no podien ni menjar eren els amos i si jo anava no me despatxaen.

Vostè el batxillerat el va fer per lliure, entonces?

Carmen.- Sí. En Castelló vaig fer l'escola normal, al costat de l'institut, a la plaça ixa a on venien els cerdets. I anàvem de Nules i de tots els puestos a comprar el cerdet pa criar-los. I després esta tocineria que n'hi ha ahí, sa mare i son pare venien a ma casa —que este corral és molt gran— ahí mataven el cerdet, el desquartitzaven, feien les llonganisses, les botifarres.

María Teresa.- Jo encara he vist el últim.

Carmen.- I encara té ella una caldereta —que la tens tu; jo ho sé, eh?

María Teresa.- Que enguany encara he bullit les pomes i he fet mermelà amb la caldereta.

Carmen.- Pues ara està a la mar. I ahí ho feien tot. Després al dalt, que tinc un altre dalt...

María Teresa.- Per davant només té dos pisos, però per darrere, com érem quatre xiques i el matrimoni, va fer una alçà i hi ha una altra habitació.

Carmen.- Això. I allí dalt venia esta dona, la carnissera —perquè la carnissera era ella, se va casar i ell ha ajudat i tot, però la carnissera era ella. De la Vall van vindre ixos—, i allà dalt mos posaven els pernils a salar.

Bueno, els estudis en Castelló. Allí tenia que anar a estudiar magisteri.

Carmen.- Quan vaig acabar el batxiller i me'n vaig anar a Castelló, ma mare no sabia a on deixar-me. Perquè en una pensió... no volia deixar-me en una pensió, per si me violaven seria. No volia una pensió, «la gent que entra i ix a les pensions». I van parlar, li ho van dir a este home, l'home del quadro. Diu “les meues filles van a la Consolació, i diu: ja ho averiguaré jo”, i va parlar en les monges, perquè ell va pintar l'altar major de la capella de la Consolació a la calle Antonio Maura. Saps a on és?

María Teresa.- Al centro de Castelló.

Carmen.- Antonio Maura, al final del carrer Major. I me van posar a les mongetes. I allí ixia, jo ixia, les altres xiquetes no ixien, però jo i un atra íxiem a classe a la normal. I allí tot m'ho manaven a mi: “Ay Carmen, Catalá, que la superiora me ha mandado que haga no sé qué, un jersey, y no sé hacer los bodoques”, i Carmen feia els traus, “hemos de hacer una exposición, ¿tú quieres hacer los dibujos? Vendrás a mi celda —me se va endur a la seua celda— y harás los dibujos”, i me dixà allí en la celdeta i jo dibuixant. Era Cristo, Nostre Senyor, i en tinta xina els vaig fer un Cristo, i quan me done cómpter, la celda de la dona donava al pati interior i d'una finestreta d'allà dalt estava mirant-me la mongeta. Eren jóvens tamé. Després se la van endur a Amèrica. I Carmen va fer el dibuix i ho van presentar a l'exposició. I després la Superiora [20 min.] —la Superiora no me feia gens de gràcia— pues diu “ya lo hemos visto el cristo que has hecho”.

María Teresa.- I després, quan va acabar la carrera als 18 anys...

Carmen.- Quan vaig acabar la carrera als 20 anys, enseguida —la vaig acabar en juny i sol·licite plaça interina, perquè tenia que ajudar, és precís. I sol·licite. I estava en la mar i m'avisen que m'havien donat la plaça.

A on era?

Carmen.- [Risses] Ui, a on Nostre Senyor va perdre les espardenyes. Teníem que anar en el tren a Torreblanca. L'escola estava en terme de Benlloch. Però mosatros anàvem en el tren a Torreblanca, per Torreblanca, per la carretera, a peu, com si anares ahí al Puntal, mon pare i jo,

que me va acompanyar, i mos para la guàrdia civil. Encà no havia aplegat jo a l'escola. Mos para la guàrdia civil, mon pare va traure el carnet d'ex-captiu i tot lo que duia, però jo no duia res! No duia res, jo, no tenia documentació. I apleguem a un puesto, anàvem per la carretera, i apleguem a un puesto i diu "ui, este caminet serà", per un caminet mon anem com si anàrem al Puntal — tu saps a on està el Puntal?

Ja ho crec! El Puntal és terme Artana.

Mon pare de jove tamé anava en els amics allà—, i puge dalt i hi haven uns quants xiquets en una escoleta, uns quants xiquets, una capelleta i cases disseminades. Això va ser la primera. Però resulta que era una substitució. Se veu que alguna no volia estar allí i era de Castelló i s'ho va arreglar i se va quedar en Castelló. Era una substitució però era de tres mesos.

Allí donaven casa i tot, clar.

Carmen.- Allí mos quedàvem la meua Rosa i jo. I després, quan vaig demanar plaça, tamé interina, que no havia fet oposicions encara, me donen Alcora. Però no era Alcora, era Araia, a 7 km d'Alcora.

María Teresa.- Tamé a peu, i jo dalt del burro, amb quatre anys.

Carmen.- I ma mare pobreta. I vinga girar, i vinga girar esta muntanya, i jo dic "ja falta poquet" i ma mare "ací no pleguem mai!". Pobreta ja no podia més. I vam aplegar a Araia. I allí estava un mestre de València, de Vila Joiosa, el van destinar o desterrar allí.

Pues pot ser, perquè està molt lluny. Villajoiosa està a més de 200km.

Carmen.- I van fer oposicions, segurament...

María Teresa.- I les va traure enseguida.

Carmen.- I vaig aprovar les oposicions. I en les oposicions hi haven places en el Maestrat i pac ací, pac ahí dalt de Segorbe. Però per ací, per ací.

María Teresa.- Vau anar a vore Chova, i Chova no li va agradar a mon pare perquè estava molt mal pagat.

Carmen.- Mon pare no va voler que anara al Maestrat. I, en canvi, estava una plaça en Cirat, [25 min.] vora riu, i ahí vaig estar. I ella [María Teresa] tamé, amb mi.

María Teresa.- Entonces ja tenia 8 anys.

Carmen.- I va revolucionar a tot el poble.

María Teresa.- Perquè a la tenda duien els ous les masoveres, i a mi no m'agradava. Jo agarrava un bolset i fea "Vicentica, ¿tiene algun huevo?" i en una casa n'agarrava dos, d'una altra casa n'agarrava tres i quan tenia mitja dotzeneta me'n anava a casa. I me coneixien.

Carmen.- Se va fer l'ama del poble. I el retor tenia una nebodeta que estava encantà...

María Teresa.- De la mateixa edat que jo.

Carmen.- Allí venien de la arxidiòcesis de València, no perteneixia a Tortosa. Açò perteneixia a Tortosa, i ara mos han fet xurros.

Ara es Sogorb-Castelló.

Carmen.- Segorbe. Xurros, són xurros. ¿Qué más? Ara resulta que ix una plaça en Nules i jo dic "ui!, amb els pocs servicis que jo tinc no me la donaran" i no la sol·licite.

María Teresa.- Va estar 8 anys en Cirat.

Carmen.- I li donen la plaça a una companyera meua d'estudis que tenia menos servicis que jo. Dic "ui!, pues a la pròxima sol·licite!". Sol·licite i me donen Nules. I ve la mestra de Lope, la

directora: “Ai què contenta estic! Que la teua filla ve allí no sé què, no sé quantos”. I se’n va al Grupo i li diuen “ve ací Carmen Catalá”, i diu “i a on està l’escola? Si ací no n’hi ha ninguna escola buida, ninguna aula buida”. I m’envien a Pio XII que havien fet el grupo nou.

María Teresa.- Tots els que estaven estaven interinos.

Carmen.- I ixa que va demanar antes que jo estava allí: Vicentica Ribera. I era de Vilavella, vivien en Castelló, se’n van anar a Castelló i ja no van tornar a Vilavella, a la guerra. Però ella només va poder va demanar Castelló.

María Teresa.- Ella ahí va estar 15 anys.

Carmen.- Resulta que a ixe bàrrio molts xiquets no anaven a escola perquè no podien comprar-los les espartenyas, i no anaven a escola. I quan vaig anar jo, pues a mon pare tots el coneixien, i además, pa treballar la finca dels Alemans casi tots eren d’ahí, d’este bàrrio. El pare del Picut, el pare d’Antonietta, venia a dur-mos coses en un cabàs. Mos duien coses. I estaven contents que tenien escola al seu bàrrio.

Clar, allò eren tot horts encara en aquell moment. Quan anys va estar allí?

Carmen.- Allí vaig estar 15 anys, i no me n’havera anat, perquè estava molt bé amb els companyeros. Les dos filles del metge, que estaven en Cirat, com me coneixien a mi, pa anar-se’n de Cirat...

María Teresa.- També estaven de mestres allí dalt les filles del metge.

Carmen.- D’allí dalt. Pues demanen Nules. I estàvem allí tamé. Después no sé si viuen o no viuen.

María Teresa.- Només fa un any que no els has tocat, perquè l’atre any d’allà encà els vas tocar per teléfono.

Carmen.- Sí. I eren les filles del metge de Cirat. Eren mestres, una estava allí i l’atra estava en Arañuel. I allí vam estar. Arañuel. Ara se veu... i la gent allí, quan eren jóvens, se n’anaven a servir tots a Barcelona, [30 min.] tots a Barcelona a servir, i moltes se n’anaven a les cases que havien servit les seues mares. La tia Vicenta, i l’home Florentino, la filla Carmen tamé estava servint en Barcelona.

María Teresa.- L’home revisava la línia de la llum, de hidroelèctrica, per les muntanyes, l’home d’ixa dona que diu. Mos volia molt ixa dona. La tia Vicente mos volia molt. Era germana de la senyó Virtudes.

Carmen.- La senyó Virtudes, l’ama de la tenda. Que era una tenda que tenia de tot, igual tenia botons, que fil, que sardines. De tot. I allí anaven amb els ous: “dame esto, dame lo otro” i pagaven en ous. Resulta que l’home, l’amo de la casa, tenia un fill que tenia la tenda tabé, però en Castelló, i son pare els ous de Cirat anaven a Castelló. Darrere del Teatro Antinc, una tendeta allí entrant des de Nules estava el fill.

María Teresa.- Entrant de Nules, a mà esquerra.

Carmen.- Sí, tenia una tenda. Però els ous venien de Cirat. I después, quan ha vingut a Nules, vaig estar en Pio.

María Teresa.- Però después te’n vas anar.

Carmen.- Però después me’n vaig anar. Jo dic: ixen dos places a Lope, i li dic a l’atre companyero, que tenia les xiquetes jo en l’escola, “yo he solicitado marcharme de aquí; —¿Qué has solicitado? —Hoy se acaba el plazo”. I què fa? Se’n va i sol·licita ell i les dos places que hi havien en Lope mos les donen a d’ell i a mi.

María Teresa.- Totes les alumnes d’allí encara passen i l’adoren.

Carmen.- Totes les que passen... Jo com resulta que d'ahí de la séquia... es que la casa del retor era la de la guàrdia civil —tamé parle jo amb les filles del guàrdia civil de Luchente, encara me felicita ixa xica, Teresa, va vindre tota la família a vore'm...-

María Teresa.- Sí, ara fa poc. Perquè té ací una neboda que està de professora en l'institut. Ella i l'home. Bueno, ara ja estan retirats.

Carmen.- Sí, estan retirats, estan jubilats. I això, i me vaig quedar allí hasta que me vaig jubilar.

Quan vostè va començar a estudiar, estudiants del poble...

Carmen.- No, només estava jo. I els dos que estudiaven, un desastre! U feia maleses per ahí, tenia dos germanetes, les Figueres, son pare abogad del jusgat, i ell no res, xiquet! [risses] I ixe el van col·locar a la Bancaja. I l'atre xiquet que estudiava, un dia —açò es com un xiste— va el professor, que era el mestre més famós del poble: Don Antonio Benito, i estàvem en una classe érem quatre, del repàs ixe que fèiem, i li dóna a l'atre xic, que era més bona persona, no era travieso —casat o gendre... què és?... d'Estrella, l'home d'Estrella...

María Teresa.- Son pare d'Estrella.

Carmen.- Eloy! Ixe és son pare, d'Estrella? Bueno, això, d'ahí davant. I... per què ho dia jo això?
[35 min.]

María Teresa.- Anaves a contar-los que va ser com un xiste.

Carmen.- Ah! Este xic era bona persona, però era curtet. Era curtet, i va i el mestre —el mestre era un pillot— i va i diu: "Tin! Borra la pissarra, de dalt pac amunt" [risses] i el xiquet amb el borrar a la mà, "Ai! Ai!" [risses]. I diu "Catalá!", i jo dic: "ahí pujarà vostè a borrar-ho". I ixe mestre tamé li tinc que agrair a muntó.

Per què vostè, com a mestra en tanta experiència, com recorda als seus mestres? Com estava l'ensenyança?

Carmen.- Ui! Els mestres tots bons. Ací van vindre dos mestres a parlar amb mon pare, una de pàrvuls: doña Teresita Bràulio, que vivien en Castelló, i vam anar totes [les germanes] a pàrvuls a ixa mestra, i l'atra una atra mestra que després...

María Teresa.- Doña Lolita Ferreres?

Carmen.- No, no. La que va vindre ací era doña Teresita Navarro, que estava ahí a on estava la farmàcia de Peret el Rònec. I ixes dos mestres van vindre, ixa atra mestra... Doña Teresita mos havia tingut a totes, i la germana venia ací a moldre el blat, perquè tenia que pastar i amb una maquineta d'embotir llonganisses mon pare va fer de llanda un escudet i en vez de llonganisses eixien galletes [risses]. Bueno, el cas és que ixa dona mon pare la va avalar, la que vivia ací a este carrer, la va avalar, i diu "si no l'avale què farà esta dona?". I van vindre les dos. Perquè a ixa ma mare li dia la del coll roig, perquè se va vestir de negre i el coll de la d'això roig, perquè era roja. Però mon pare la va avalar. I va vindre eixa dona tamé, i van parlar amb mon pare. Me compren els llibres i au "tu a estudiar".

Molt bé, no? Ho van encertar.

Carmen.- Jo no havia dit res a ningú. L'atre dia li ho vaig dir a la meua Rosita, esta que se n'a anat. Dic «mira, haver estudiat tu tamé. Jo no vaig dir a ningú "vull estudiar"».

María Teresa.- Li ho van manar i tenia capacitat.

Carmen.- Jo eixia d'escola i ma mare ahí cosint, mon pare ahí en el fogueret —que ara l'he donat al carrer la Sang, al Museu del carrer la Sang—. I jo venia "mare, berenar", agarrava el berenar i a juar. Era molt juaora jo. Totes me buscaven pa juar. I per dalt dels escombros...

Clar, que açò estava tot assolat.

Carmen.- Només estava desocupat açò. Els carrers, d'ahí a este carrer, d'ahí a l'atre carrer.

María Teresa.- Perquè açò era la carretera.

Carmen.- Menos mal. I mosatros ahí a la cuina teníem pou i venien d'este carrer a per aigua al pou. Ara ja no el tinc, perquè a l'obrar els obrer van tirar tots els escombros al pou. I ahí a on tu estàs un sitja hi hava.

María Teresa.- Per al blat, com si fóra una gerra.

Carmen.- Una sitja de guardar granos, trigo i això.

Ostras! Sí, sí, sí. Però vostè quan va començar de mestra encara donaven costura i totes estes coses?

Carmen.- Sí, de matí i de vesprà. Sí. I els dissabtes explicàvem l'evangeli. I resàvem el rosari, cada dia el resava una xiqueta.

María Teresa.- Pa acabar el curs, els feia dur roba vella i s'escuraven totes les taules **[40 min.]**, això ahí a ixte Grupo, i se dixava la classe súper límpia. I els ensenyava "el derecho", que era de tot...

Carmen.- Ah sí! I cosien i bordaen. Vam anar a vore una que s'havia casat —que l'home era veí: Blanco. Maruja Ballester, son pare era de Vilavella— i va i mos ensenya ella la casa i mos ensenya el aparador amb les manteleries i tot, i allí a l'aparador estava lo que s'havia bordat en la meua escola.

María Teresa.- Una vegà que vaig anar a fer escola per tu, un dia o dos ahí, els vaig fer la raíz cuadrada, i resulta que tu ahí no les dixaves alplegar, havien fet ja tot lo de matemàtiques.

Carmen.- No sé lo que dius ara.

María Teresa.- Les matemàtiques, que no només les feies bordar.

Carmen.- Ui, i después preparava de batxiller jo. Van aprovar. Tinc tres mestres, una està en la Vall, ja estan jubilaes. L'atre dia hi hava una ací, Consuelo. I l'atra que podia una miqueta més farmacèutica en València: Gabaldá.

(...) Era músic. Mon pare tamé.

Això no ho sabíem.

Carmen.- Ací a ma casa guardàvem la bandera, teníem el quadro de Santa Cecília. I quan tenia que eixir la banda ací venien tots i ma mare feia galletes en la maquineta que havia fet mon pare. I tots venien, que entonces no hi hava res a cap puesto. Però ma mare es que feia de tot tamé.